

Гилас өстүрүү боюнча колдонмо

Гилас өстүрүүдөгү дыйкандардын негизги көйгөйлөрүн чечүү боюнча сунуштар

МАЗМУНУ

1.	Киришүү	
2.	Эмне үчүн гилас өстүрүү талабы келип чыкты?	3
3.	Бактын түрүн тандоо: бийик өсүүчү же жапыз бойлуу гилас багыбы?	3
4	Өстүрүүдөгү катачылыктар	4
5	Чаңдаштыруунун мааниси	4
6	Сортторго мүнөздөмөлөр	5
7	Гүлдөө жакшы, мөмө түйүүсү начар (пустоцвет)	7
8	Магалепкага уланган сортторунун дарактарынын кургап калуу себептери	7
9	Гилас сорту кандай улоо алдыларына уланат жана аларга мүнөздөмө	9
10	Жаңы бак тигүү	11
11	Жерди тандоо, даярдоо жана көчөттү отургузуу	12
12	Сугаруу өзгөчөлүктөрү	15
13	Кирешени жана рентабелдүүлүктү эсептөө	15
14	Гилас бакты кароо.	16
15	Бак-дарактарды буютонун негиздери	18
16	Мөмө-жемиш дарактын түзүлүшү (анатомиясы)	20
17	Дарака форма берүүнүн түрдүү типтери	21
18	Гилас чымыны (вишневая муха)	28
19	Гилас багын зыянкечтерден жана илдеттерден коргоо планы	31
20	Бордос суюктугун даярдоо ыкмасы	32
21	Жер семирткичти дарактын кай жерине чачабыз жана сугарабыз?	33

Эмне үчүн гилас (кокон гилас, баткен гилас, черешня) өстүрүү талабы келип чыкты?

1. Сатып алуучулардын продукцияны сатып алуу талабынын жогорулашы
2. Продукциянын көп өлчөмдө көбөйүп кетпөөсү, себеби өстүрүлгөн аянттар чектелүү.
 - Аба ырайынын ар түрдүү болушунан (гүлдөөгөндө кар жаап үшүк алуусу) аймактарда түшүм алуу ар түрдүү
 - Кепилдик берилген сорттогу көчөттөрдү даярдаган питомниктердин аздыгы/ көчөт сапаты
 - Жаш бактар 5-10 жылдын тегерегинде түшүмгө кирүүдө
3. Продукциянын жогору баада сатылышы, акыркы 3 жылдагы орточо 1 кг гилас баалары (экспорт болгон):

	2018-жыл	2019-жыл	2020-жыл
1 кг гиластин орточо баасы, сом менен	100	100	130

4. Эгерде 1 гектар аянтта, түшүмгө кирген орточо 400 гилас дарагы болсо, ар бир дарактан 30 кг сатылуучу продукция чыкса, анда $400 \times 30 = 12$ тонна $\times 100\,000 = 1\,200\,000$ сом жалпы киреше алынууда

Гилас өстүрүүдө көйгөйлөр:

1. Гилас өстүрүүдө талап кылынган агротехнологиянын толук сакталбоосу
2. Сапатуу көчөттүн даярдалышы
3. 3-5 жылдык дарактардын куурашы
4. Гүлдөө жакшы, мөмө түйүүсү начар (пустоцвет)
5. Гилас чымынынын мөмөлөргө зыян тийгизиши
6. Бир бактагы мөмөлөрдүн ар түрдүү болушу

Бактын түрүн тандоо: бийик өсүүчү же жапыз бойлуу гилас багыбы?

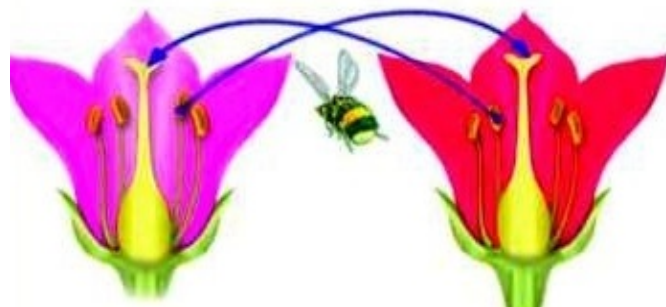
Азыркы мезгилде бийик өсүүчү же жапыз бойлуу гилас дарактарын отургузуу менен бак чарбасы жүргүзүлүүдө. Гилас багын отургузуу алдынан негизги тандалуучу багытты аныктап алуу керек.

1. Бийик өсүүчү дарактарды тандап, гилас багын өстүрүү төмөндөгү шарттарда оң таасирин берет:
 - Эгерде сиз азык-заттары азыраак болгон кумак топурагы болгон жерге гилас багын тигүүнү кааласаңыз;
 - Суу тартыш мезгилде жакшы сугарылуучу суу жетишпесе;
 - Эгерде сиз жапыз өсүүчү тамыр алдына уланган гилас сорту физиологиялык жактан туура келиштигине күмөн санасаңыз;
 - Генетикалык жактан анча бийик өспөөчү даракты тандасаңыз;
 - Гилас өстүрүүдө азыраак тажырыйбаңыз болсо
2. Эгерде жапыз өсүүчү улоо алдына уланган гиластарди өстүрүүнү кааласаңыз да жакшы натыйжага жетесиз, бул шарттарды тандоо менен:
 - Топурагы азык затка бай, мурда бак тигилбеген аянтка отургузуу менен;
 - Дайыма сугарылуучу суу менен камсыз болуусу;
 - Интенсив багын кароодогу жетишерлик илими жана тажрыйбасынын болуусу

Өстүрүүдөгү катачылыктар

Катачылык	Себеби
Бүчүр убагында өнбөй жатат	Отургузууда уланган жер тереңиреек көмүлүшүнөн
Гүл бучүрдү жана жалбырак таштоосу	Вегетация мезгилинде убагында суу койбоо
Даракты үшүк алышы	Сорт бул аймака туура эмес тандалган
Ар жылы жана көп түшүм ала албай жатасыз	Ар жылы туура буюу жүргүзүлбөйт
Мөмө түйбөйт	Кайчылаштырып чаңдашуу жок
Сөңгөктүн жарыла башташы	Дарактын терисин күнгө күйгүзүү, эрте жазда жана күзүндө акиташ менен акталган эмес
Желим чыгуусу (Камедетечение), дарак куурай башташы	Таштак жер, топуракта шагалдын көп болуусу, илдеттер (козу карынча-грибок)
Отургузуудан кийин жалбырак саргайышы жана кызарышы	Муздак суу менен сугаруу
Шак чыгаруу начар	Отургузуу алдынан көчөт шактары кыскартылган эмес

Чаңдаштыруунун мааниси.

Бир гүлдун аталыгы экинчи гүлдун энелигине кошулуусу кайчылаш чаңдашуу болуп, ал аарылар аркылуу жүрөт

Өзү менен өзү чаңдашуучу (*самоплодный*) гүлдөрдө аталыгы энелигинен узун болот, ал эми өзү менен өзү чаңдашпоочу (*Самобесплодный*) гүлдөрдө аталыгы кыска болуусу менен ажыратылат.

Өзү менен өзү чаңдашпоочу (*Самобесплодный*) гүлдөрдүн аталыгы менен энелиги ар башка убакта жетилүүсүнөн да чаңдашуу жүрбөй калат.

Гилас сортторунун чаңдашуусу боюнча бөлүнүшү:

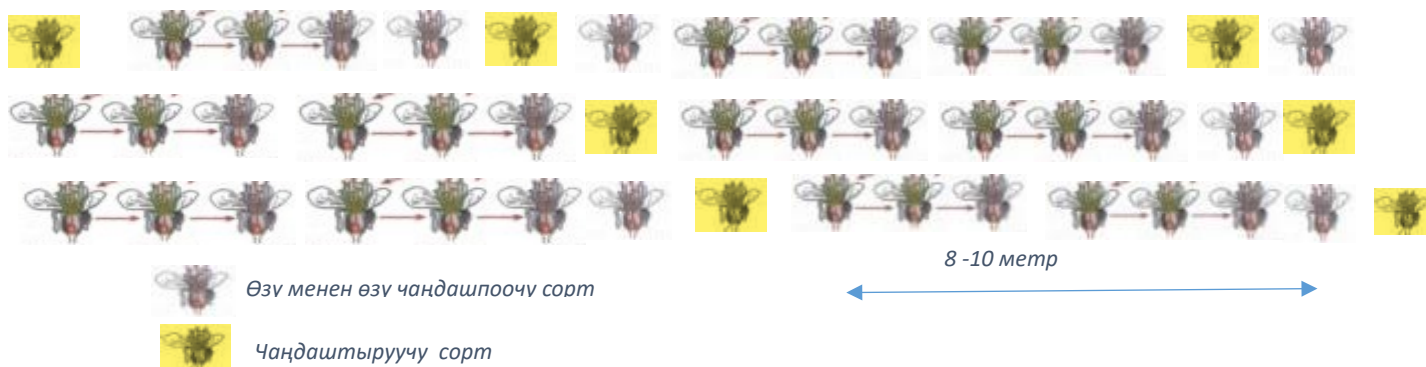
Өзү мнен өзү чаңдашуучу	Өзү мнен өзү чаңдашат, коңшу гүлдөрдүн чаңчасынан, курт кумурскаларсыз. Күн ачылбаса да, аарылар учпаса да- чаңдашуу ачыла элек гүлдө жүрөт. Түйүлгөн гүлдөрдүн 50 % гана чаңдашат
Айрым бөлүгү өзү мнен өзү чаңдашуучу	Чаңдашууга начар аба ырайында өскөн гилас, кээ бир бөлүктөрү өзү мнен өзү чаңдашууга ыңгайлана баштайт. Түйүлгөн гүлдөрдүн 20 % гана чаңдашат
Өзү мнен өзү чаңдашпоочу (самообесплодные)	Аары, көпөлөк жана шамал аркылуу энелике аталыктарды кошуу жүргүзүлөт

Чаңдаштыруучуну отургузуу үчүн пайдалуу кеңештер:

- Чаңдаштыруучу сорттогу даракты гилас дарагынан 8-10 м айланасына отургузуу;
- Бир мезгилде гүлдөөчү сорт жана чаңдаштыруучу түрлөрүн тандоо;
- Өзү мнен өзү чаңдашпоочу сорттогу дарактардын бир шагына чаңдашуучу сорттун шагын улоо;
- Өзү мнен өзү чаңдашпоочу сорттогу дарактар гүлдөй баштаганда чаңдашуучу сорттун шагын даракка байлап койуу;
- Өзү мнен өзү чаңдашпоочу сорттогу бакка бал аарынын челектерин жайгаштыруу, аарылар кайчылаш чаңдаштырууну жүргүзүшөт
- Мөмөлөр көп түйүп алганда, үзүп суюлтуу
 - Гилас (Кокон гилас же баткен гилас-черешня) менен ачык гилас (вишня) жакшы чаңдашпайт, чаңдашса да бирин серин триплоид мөмөлөрдү пайда кылат. (Черешня менен ачык гилас – хромосомасынын саны ар түрдүү, ачык гиласта 16 хромосома, черешняда – 8. Чаңдашууда триплоид (24 хромосомалуу) пайда болот, башкача айтканда гибрид пайда болот.

Чаңдаштыруучу сортту жайгаштыруу планы

Гилас багында чаңдаштыруучу сортту туура тандоо жана жайгаштыруу 50% түшүмдүүлүктү артырат

Сортторго мүнөздөмөлөр

	Өстүрүлүүчү сорт	Чаңдаштыруучу сорт
1	Наполеон	Сары Дрогана, Кордия
2	Кордия	Саммит, Лапинз, Регина
3	Дайбера чёрная	Сары Дрогана, Кордия

Саммит. Өзү мнен өзү чаңдашуучу, жогору түшүмдүү. Орто бышар, сапатуу мөмө жана даамдуу сорт. Мөмөлөрү 9-10 гр. (18 гр. га чейин), бордово-кызыл, суулуу, мөмөлөр жарылбайт! Транспорт менен ташылуусу жогору. Суука чыдамдуулугу жогору жана илдеттерге туруктуу (бактериалык рак) сорт. Кайра иштетүүнүн бардык түрүнө да колдонулат. ВСЛ2 тамыр алдына улануусу дал (совместимость) келет.

Лапинз- кеч бышуучу сорт

Өзү мнен өзү чаңдашуучу, суука чыдамдуу сорт. Дарагы бийик өсүүчү. Кронасы шар тибинде, отургузуудан 2 жыл ичинде сөзсүз бутуо, форма берүү. Мөмөлөрү сапатуу жана даамдуу. 10-12 гр. (18 гр. га чейин), өтө бышып кетпейт жана жарылбайт. Транспорт менен ташылуусу жогору. Түшүм жыйноону күтүп турса болот. Жылда мөмөлөйт. Бактериоз рагына туруктуу. Башка сортторго жакшы чаңдаштыргыч. ВСЛ2 тамыр алдына улануусу дал (совместимость) келет.

Свитхарт. Өзү мнен өзү чаңдашуучу, суука чыдамдуу, жогору түшүмдүү сорт. Мөмөсү: чоң кочкул-кызыл салмагы 9-10 гр., (14гр чейин) жүрөк формадагы, тыгыз маңыздуу ташууга жакшы сапатка ээ. Даамдуулугу жакшы. Жарылбайт.

Кордия кеч бышуучу сорттор ханышасы Мемелөрү жогору сапаттагы, чоңдугу 8-10гр. (13,6гр. чейин) жетүүчү, жарылып кетпөөчү, эзилбейт жана жакшы сакталуу касиетине ээ. Даамдуу. Отургузуудан кийин 4 жылда мөмө бере баштайт. Суука жана бактериалык ракка чыдамдуулугу жогору. Универсал багыттагы сорт (кайра иштетүү, чийки түрүндө).
Чаңдаштыруучу сорттор: Саммит, Лапинз

Гүлдөө жакшы, мөмө түйүүсү начар (пустоцвет)

Жазында гилас аппак болуп гүлдөп, бирок мөмө аз түйүлсө себептери төмөнкүчө:

- Даракты туура эмес азыктандыруу, кальций элементи жетишпесе данектер пайда болбой калат. Кальцийге бай жер семирткичтерди колдонуу, М: Доломит уну ($\text{CaCO}_3 \cdot \text{MgCO}_3$ -95%), ар 2—3 жылда колдонуу, данектүүлөргө (гилас, кайнаалы, өрүк, шабдаалы) отургузуу чуңкурчасына— 300 грамм салуу.
- Гилас дарагынын түшүм берүүгө жашы жете элек болушу мүмкүн
- Чаңдаштыруунун начар болуусу, кээ бир сорттор өзү менен өзү чаңдашат (самоплодный), а көпчүлүк сорттор кайчылаш чаңдашуучу, башкача айтканда коңшу дарак 10 м аралыкта башка сорттогу чаңдашууга дал келүүчү же гүлдөө мезгили бирдей болгон сорттогу гиластин болуусу
- Сортко климаттын туура келбөөсү же топурактын кычкылдуулугу жогору болуусу да бир себеп болушу мүмкүн. Нейтралдуу жана щелочтуу топурактарга гилас өсүп түшүм берет. Топурактын реакциясы кандай экендигин топурак лабораториясы аныктап, тыянак берет.
- Жаш бутакчалар жакшы өспөсө (20-30 см жогору), топуракка акиташ чачуу- 200-300 г 1 м² аянтка.
- Отургузууда терең отургузуп койуу да мөмөлөрдү түйбөй койуусуна шарт түзөт

Магалепкага уланган сортторунун дарактарынын кургап калуу себептери

- Көң жана азоттук жер семирткичтерди жакшы көрбөйт
- 20-30% дарактар арык топуракка отургузулса кургай баштайт
- Тамырында курт зыянкечинин болуусунан

- Козу карынча менен көбөйүүчү илдеттердин жугуусу (Вертициллез, парша)

Вертициллез — козу карынча менен көбөйүүчү коркунучтуу илдет, бул илдетке чалдыккан дарактарды кууратат. Жаш дарактарга жугат. Алгач жалбырактар ич жагына карай буралат. Ачыла баштаган бүчүрлөр соолуй баштайт. Жалбырактар саргайып, түшөт. Парша – козу карынча менен козголуучу илдет. Жалбырактарга сары түстөгү тактар түшөт, андан кийин кара түскө айланып, жарыла баштайт. Тыгыз отургузуу, жогорку нымдуулук жана күн жакшы тийбесе ушул илдет менен ооруйт.

сүрөт.Вертициллез илдетинин башталышы

сүрөт.Гилас парша илдетине чалдыгышынан көрүнүшү

Жалбырактардын буралуусунун себептери

Жалбырактардын буралуусунун башталышы— мөмөлүү дарактар үчүн коркунучтуу белги. Бир нече себеби болушу мүмкүн:

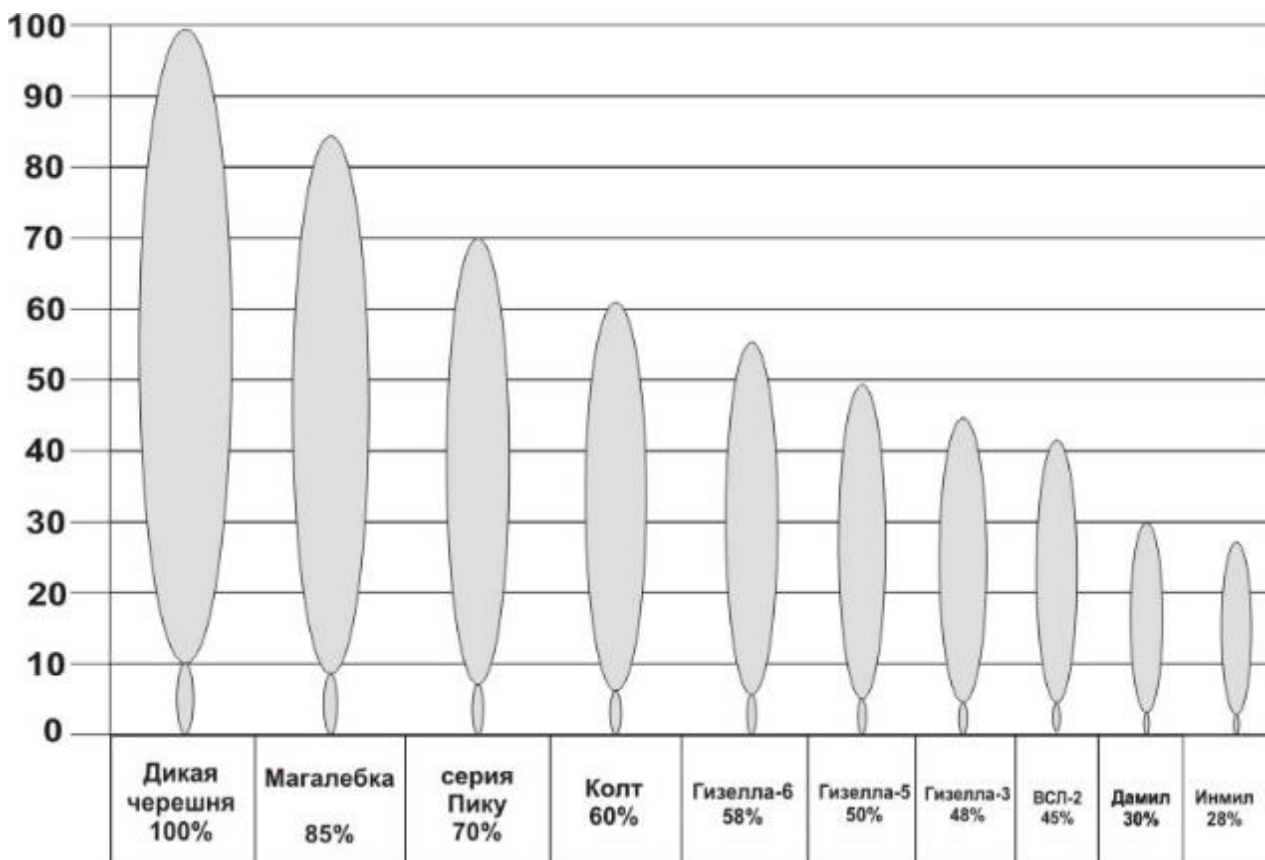
- Илдеттердин жугуусу
- Зыянкечтердин таасири
- Же кароодогу катачылыктар, дарактарды туура эмес кароо.

Бышкан мөмөлөрдүн жарылуу себеби. Гилас топурактага ашыкча нымдуулукту сүйбөйт, мөмөлөрдү терүүгө 2-3 жума калганда сугарууну токтотуу. Болбосо мөмөлөр жарылып кетет. Жарылууну токтотуу үчүн бышуу алдынан 1-түү калций нитратын чачуу керек. Мөмөлөрдүн толук бышканына 10 күн калганда жааган жамгыр көп жарылууга алып келет.

Гилас сорту кандай улоо алдыларына уланат жана аларга мүнөздөмө.

Гилас көчөтүн өстүрүүдө колдонулган улоо алды (подвой) боюнча маалымат.

Сорттуу гилас көчөтү төмөндөгү улоо алдына (подвойго) уланып чыгарылат:

1. Магалеб гиласи – өтө кышкы суука чыдамдуу, уруктары 100% өнүп чыкчуу улоо алды. Батыш Европадан алынып келген жаңы сорттордун көпчүлүгү бул улоо алдына туура келбейт. 1997-жылдан буга уланган гилас дарактарынын бийик өсүүсүнөн, питомниктердеги ассортименттен алынган .

2. Пику (серия) – орто өсүүчү улоо алды, гиластин баардык сортторун улоого болот. Бул улоо алды менен чыгарылган гиластин мөмөлөрү кичирейбейт.

3. Колт – орто өсүүчү жана жарымкарлик. Мөмөлөр майдаланбайт, суука чыдамдуулугу жакшы. Бактериалык тамыр рагына чалдыкпайт. Колт улоо алдына уланган гилас сортторун 4мх2м же 3,5мх2м схемаларында отургузулат.

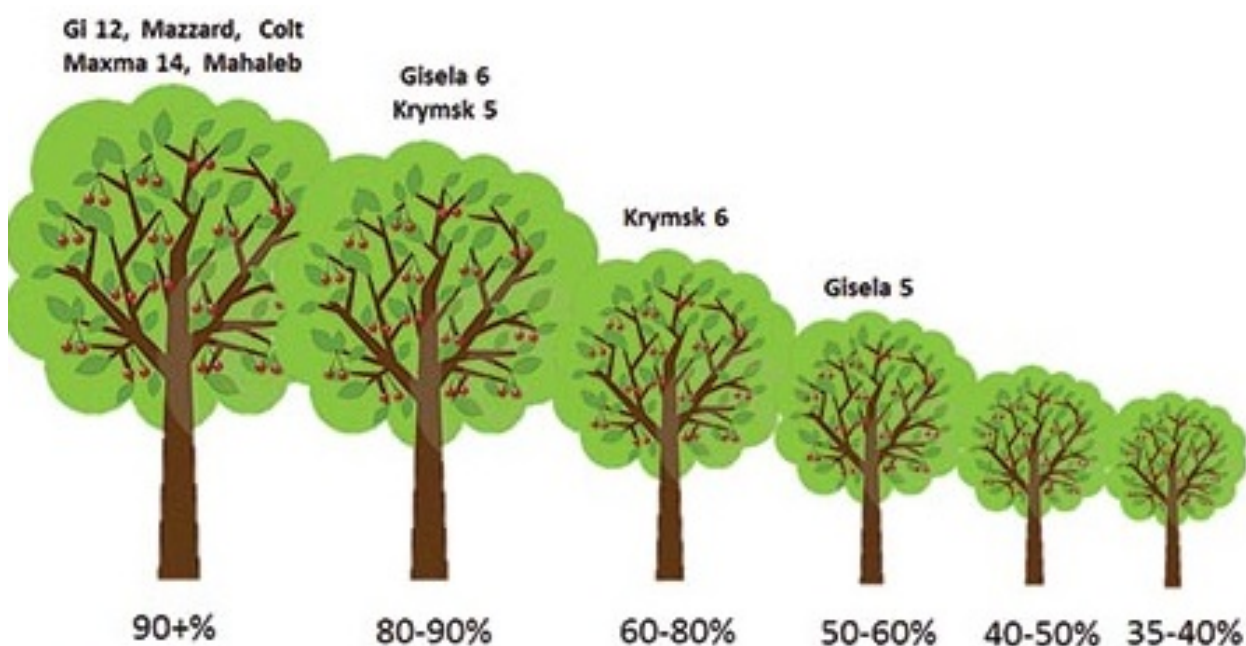
Тегерек чоң крона түзөт, карсыз кышта суук алып кетиши мүмкүн.

4. Гизелла (Гизелла 5, Гизелла 6)– жарым жапыз жана жапыз бойлуу болушат. Гизеллага уланган сорттор жылына көп алынган түшүмдөн, мөмөлөрү кичирее

баштайт. Бул улоо алдына уланган гилас бактарын, жамгырдын жылдык нормасы 700мм ден коп жааган аймактарга отургузуу сунушталат. Уланган көчөттөрдү 4,5-5 м X 2,5-3 м схемасы менен отургузуу сунушталат.

5. ВСЛ-2 –жапыз улоо алды. Баардык гилас сорттору менен улаштырууга дал келет. Отургузуудан кийин 2-3 –жылдары түшүмгө кирет. Бактериалык тамыр рагына чалдыкпайт. Тамырында алкалоза затын камтыйт, бул тамыр жегич зыянкечтерден сактайт.

6. Жапайы гиластан өндүрүлгөн улоо алды- бул тамырга уланган баардык сорттор физиологиялык туура келбестик деген билбейт, уланган баардык сорттор бул тамырда дал келүү менен жакшы өсүшөт.

Гиластин улоо алдыларын салыштыруу

- **Gisela 5** – 3 м (Бою алманын М26 тамырына окшош), таяныч койуу керек (шпалер), (Крыmsk 6)
- **Gisela 6** – бийик (ММ106) бою бирдей (Крыmsk 5)
- **Colt** – 3.5-5 м бийик өсүүчү дарак болот, (ММ111), суука чыдамсыз, бактериялык рак, эрте тушумгө кирет
- **Mahaleb** – илдеттерге туруктуу (crown gall, bc,)
- **Mazzard**- бийик өсүүчү дарак болот, суукка чыдамдуу, бактер.рак, нематоды, water logging,
- **ОНxF333** – Полукарлик, бийик өсүүчү дарак 60% болот, суукка чыдамдуу, бактериялык рак илдетине туруктуу.

Жаңы бак тигүү

Жаңы гилас бак тигүүнү чечкен адам, төмөндө көрсөтүлгөн көрсөтмөлөрдү эске алуусу зарыл.

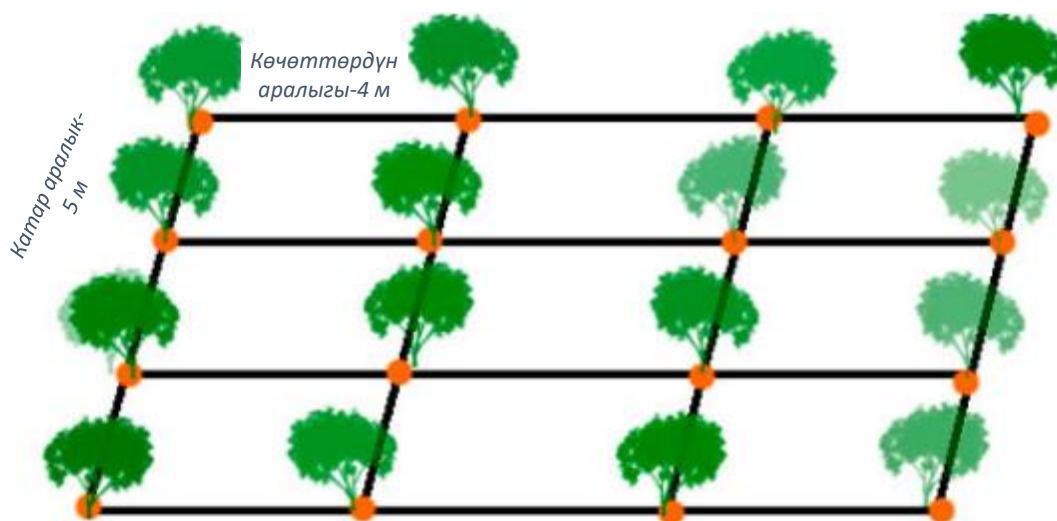
Канча көчөт отургузууну эсептөө.

Биринчи кадам: Бактагы дарактардын отургузуу схемасын тандоо менен канча көчөт отургузууну эсептөө, Мисалы: 5 X4 схемасы тандалса, катар аралык 5 м, көчөттөр аралыгы 4 м, отургузулса = 20 м² (5X4)

20 м²-бул 1 дарактын өсүү аянты

1 гектарда -10 000м² бар аны 20 м² ка бөлөбүз

1 гектарга (10 000 м²) : 20= 500 даана дарак отургузулат

Отургузуу схемасына карата көчөттөрдүн 1 гектар аянтка жайгашуусу

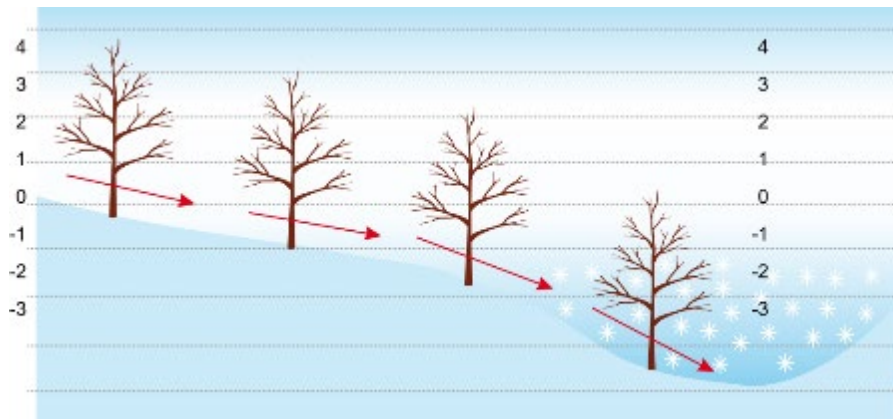
№	Отургузуу схемасы, метр менен	Көчөттөрдүн 1 гектар аянтка жайгашуусу, даана
1	4 X 4	625
2	4 X 5	500
3	5 X 5	400
4	5 X 6	333

Көчөттөрдүн аянт бирдигинде аз же көп жайгашуусу маанилүү эмес, негизи алардын каралышында, багылуусунда. Топурагын керектүү азык зат менен камсыздоо, илдеттери жана зыянкечтери менен алдын ала убагында күрөшүү, суугаруну өз убагында жүргүзүү жана туура форма берилүүсү маанилүү.

Жерди тандоо, даярдоо жана көчөттү отургузуу.

Сатууга гилас бак өстүрүү үчүн туура келген аянтты тандоо зарыл:

- Топурактын механикалык составы жеңил, жакшы казылган, жылыган жана туздуулугу аз болгон жерлер.
- Күн жакшы тийген жана шамалдан тосулган аянт. Чукур жерлер жарабайт, муздак аба жана ыссык кармалып калат.
- Климаты жылуу, температура көп көрсөткүчтө төмөндөп, жогорулабаган.
- Жогору эмес нымдуулук болгон жер.

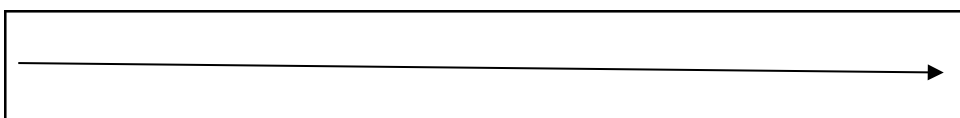
Азотту аз камтыган жер семирткичтерди (аммафос, диаммофоска) топуракка чачуу.

Гиласти отургузуу алдынан жерди даярдоо, таштарды терип айдоо керек (мүмкүн болсо -40 см тереңдикте).

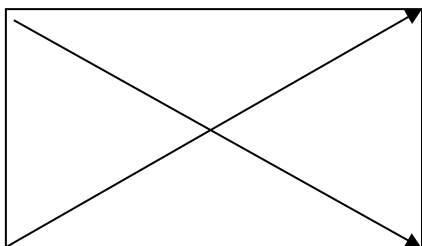
Суу көлмөк болуп туруп калган жерлер жарабайт.

Бак болуучу аянттын топурагынын күрдүүлүгүн (асылдуулугун) билүү үчүн топурактын аралашкан жалпы үлгүсү алынып, топурактын анализин чыгаруучу лабораторияга берилиши керек. Топурак үлгүлөрүн алуу боюнча инструкция.

1. Анализ үчүн топурактын аралашкан жалпы үлгүсү 20 кем эмес болгон алгачкы индивидуалдык үлгүлөрдөн турат. Алгачкы индивидуалдык үлгүлөр изилденип жаткан жердин баардык аянтынан бирдей алууга аракет болуу керек. Алгачкы индивидуалдык үлгүлөр изилденип жаткан жердин конфигурациясына байланыштуу болот. Эгерде изилденип жаткан жер участогу туурасы тар болуп, узундугу узун болсо, анда алгачкы индивидуалдык үлгүлөр участоктун ортосунан, узундугу боюнча бир линияда алынат.

Квадрат формасына жакын болган талааларда, алгачкы индивидуалдык үлгүлөр участоктун диагоналдары боюнча алынат.

Топурактын рельефинин эңкейиши (уклон) чоң болсо, алгачкы индивидуалдык үлгүлөр участоктун жогорку, ортоңку жана төмөнкү участокторунан алынат. Индивидуалдык үлгүлөр бурдун же лопатанын жардамында алынат. Пробалар маршрут боюнча тарага же челекке салынып барылат.

2. Алгачкы индивидуалдык үлгүлөр алынып бүткөндөн кийин, челекте жакшы аралаштырылат, өсүмдүк калдыктары жана таштар, башка предметтер алынат.

3. Андан кийин массасы 500 грамм болгон топурактын аралашкан жалпы үлгүсү даярдалат, аны кичинекей мешокторго же кагаз пакеттерге жайгаштырат. Ар бир топурактын аралашкан жалпы үлгүсүнө акт жазылат. Актта төмөнкү маалыматтар болот:

- Дата
- Участоктун дареги
- Участок номери, жана башка керектүү болгон маалыматтар.

4. Жалпысынан талаа өсүмдүктөрү үчүн пробалар айдоо катмарынын тереңдигинде алынат.

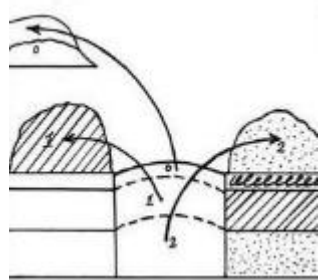
Эскертүү:

- Эгерде талаага органикалык же минералдык жер семирткичтер колдонгон болсо, пробалар 6 жумадан кем эмес болгон аралыкта алынуу керек;
- Даярдалган пробалар 3 күндүн ичинде лабораторияга жөнөтүлүүсү керек. Топурактын күрдүүлүгү (асылдуулугун) аныкталган тыянакта канча жер семирткич берүү боюнча лабораториянын сунушу жазылат. Эгерде түшүнүксүз болсо, агроном адисине кайрылсаңыз түшүндүрмө, жазуу түрүндө берилүүчү жер семирткичтердин түрлөрүн, өлчөмдөрүн эсептеп жазып берет. Анализи чыгарылбаса, болжолдуу жер семирткичтерден 1 сотка үчүн компост – 1 тонна, суперфосфат– 18 килограмм, калий жер семирткичи – 10 килограмм салуу зарыл.

Гиласти отургузуу эрежелери:

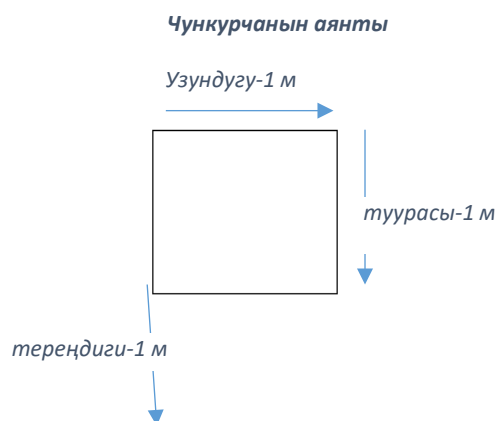
1. Чункурчанын аянты узуну-1 метр, туурасы- 1 м жана тереңдиги- 1 м.
2. Көчөт жазда отургузулса чункурча күзүндө даярдалат, күзүндө болсо отургузууга чейин 2-3 жума мурда даярдалат.
3. Борборуна узундугу 1,5 метр болгон таяныч казык отургузулат.
4. Чункурчадан чыккан топуракты жер семирткичтер менен аралаштырып салуу: компост – 20 килограмм, өсүмдүк күлү – 0,5 килограмм, суперфосфат – 0,2 килограмм, калий – 0,06 килограмм.
5. Көчөттүн тамырларын аз аздан чырпып кесүү.
6. Көчөт таяныч казыктын түштүк тарабына жайгаштырылып, тамырлары тегизделет.
7. Көчөттүн тамырын жарым көмүү менен суу куюлат, толук топуракты көмүү менен дагы суу куюлат. Ар бир суу куюу-10 литр суу
8. Чункурчадан чыккан топурактын төмөндөн чыкканы үстү жакка, үстүнөн чыкканы түбүнө салууну унутпаңыз.
9. Көчөттү отургузууда тамыр моюну жерден 7 сантиметр чыгып туруусу, ал эми вегетативдүү тамырларга (ВСЛ-2, Кольт, Максима, Гизелла) уланган болсо -20 см чейин чыгып туруусу зарыл.
10. Топуракты жеңил таптап койуу керек .

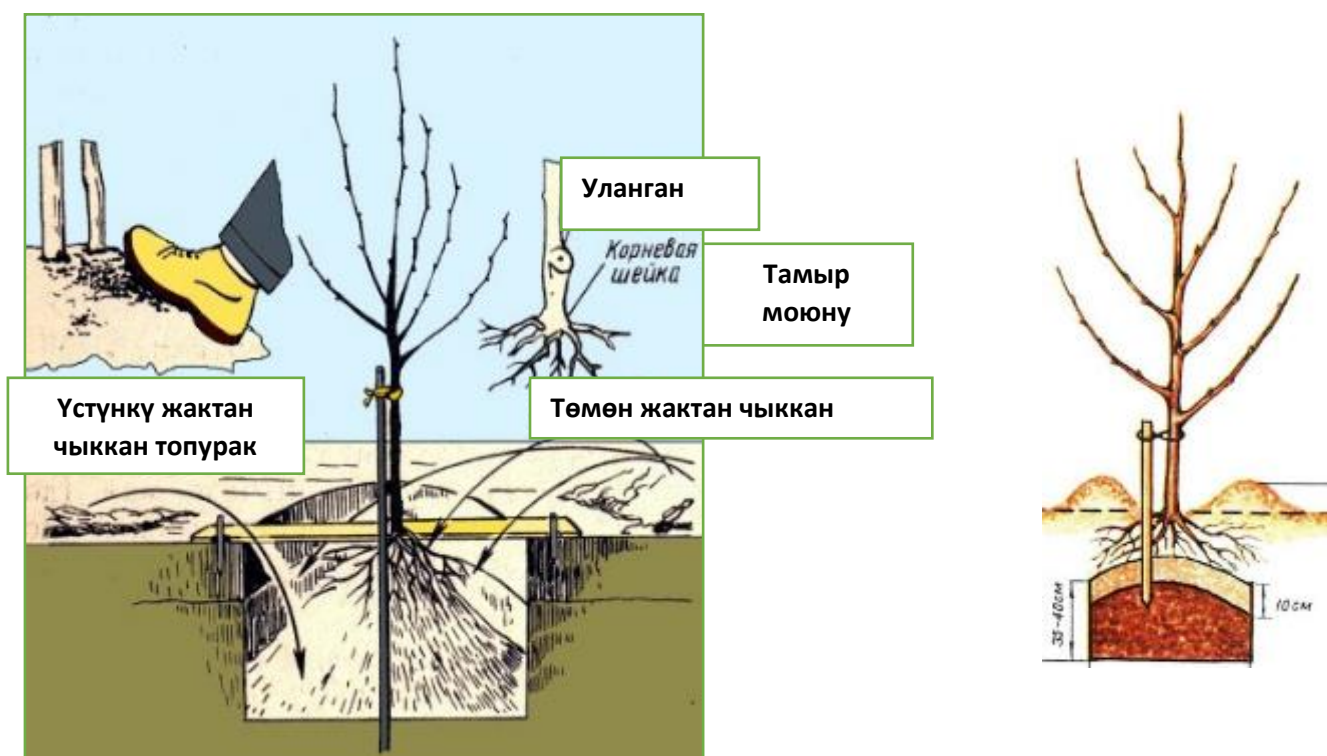
Жаш көчөттү отургузуу

- 0-Эң жогорку катмар-5 см
- 1-Ортоңку катмар-
- 2-түбүндөгү катмар, топурак

сүрөт 1. Чункурчаны даярдоо (40см Х40смХ40 см, 50Х50Х50, 100Х100Х100)

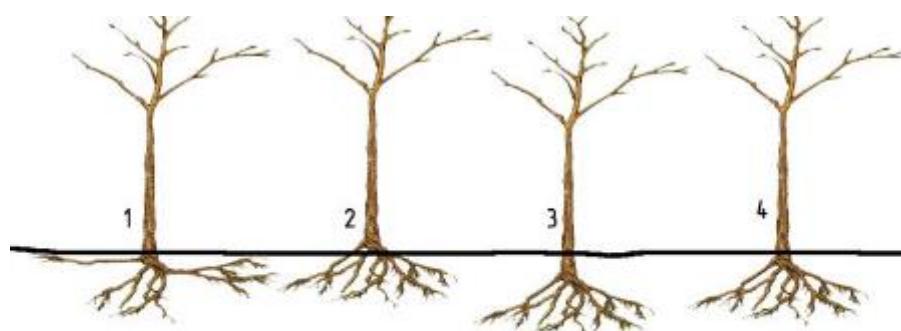

Гилас багы тез-тез жер семирткич чачууну каалабайт, өзгөчө азоттук жер семирткичти.

Негизгиси туура форма берип, бутуо. «Испан бадалы» формасы гилас дарагын форма берүүдө жакшы натыйжаларды берүүдө.

Гилас сөңгөгүнүн жана тамырынын жаракат алуусунан кыйналат, ошондуктан айланасындагы топуракты 2-3 см тереңдикте гана жумшартып, мульчалоо зарыл.

1,2,3- туура эмес отургузулган
4- туура отургузулган

Сугаруу өзгөчөлүктөрү.

- Отургузулуучу көчөттөрдү 24-48 саат сууга салып койуу. Көчөт отургузуудан кийин топурактан нымдуулукту (сугарылса) аз санда кабыл алып, кечиреек бүчүр ача баштайт. Сууга салуу бул процессти тездетет.
- Жаңы отургузулган көчөттөрдү 2 жыл бою топурактын нымдуулугун кетирбей сугарып туруу керек, тамыры жайылып, өркүндөп өсүшү үчүн
- Гүлдөө мезгили башталганга чейин эгерде жаз кургакчыл келсе, сугаруу керек-топуракта 70-80 % нымдуулукту сактоо.
- Түшүм жыйноо алдынан сугарылса, мөмөлөр чоңойот, бирок мөмөнүн шириндүүлүгү жана бышыктуулугу (сакталуусу-тез эзилип кетет) азаят.
- Түшүм жыйнагандан кийинки сугаруу, кийинки жылы гүлдөөчү бүчүрлөрдүн өсүп-өнүгүүсүнө жакшы шарт түзөт
- ар 10 күндө аз аздан сугаруу керек.

Кирешени жана рентабелдүүлүктү эсептөө

Гилас багын уюштуруу боюнча бизнес планда 2 вариантыгы киреше эсептөө каралды:

1. Кичи аянттагы 10 сотка (0,10 га) (33 дарак: отургузуу схемасы 5 м X 6 м)- жергиликтүү базарга багытталган
2. 1 гектар бак үчүн (500 дарак: отургузуу схемасы 5 м X 4 м)- тышкы базарларга багытталган

Бак боюнча маалымат:

Көрсөткүчтөр	0, 10 га	1 гектар
Бак аянты	10 сотых	1 га
Көчөттөр саны, даана.	33	500
Товардык өлчөмдө түшүмгө кириши (отургузуудан кийин)	4-5 жыл	3-жыл
Көчөт баасы, 1 даанасы сом менен.	150	300

Чыгымдар	0, 10 га		1 гектар	
Көчөт сатып алуу	4950		150000	
Отургузуу иштери	4000		20000	
Бакты тосуу	5000		147000	
Ар айдагы чыгымдар:	1500	9000	25000	150000
Сумма	22 950		467000	

Көрсөткүчтор	0, 10 га	1 гектар
1дарактан түшүм, кг	30	30
Сезондогу түшүм көлөмү, кг	990	15000
Сатылуучу баа, 1 кг сом менен.	130	150
Киреше, сом.	127 800	2 250 000
Пайда, сом.	104 850	1 783 000

3. Гилас бакты кароо.

Гилас багынан киреше табам деген фермер бул 4 суроого жооп бериши керек:

1. Гилас отургузууга шарттары ылайык келген жер аянты барбы?
2. Бакты дайыма кароочу адамды жана кеңеш берүүчү адистерди жалдоого даярсызбы?
3. Продукция өндүрүүдө атаандаштык барбы?
4. Гилас мөмөсү сатылбай калбайбы? Бул мөмөгө талап өтө жогору, бир мезгилде бышат жана көп өлчөмдө көбөйүп кетпейт себеби өстүрүлгөн аянттар чектелүү.

Кошумча оң жана терс жактарын кароо.

Оң жактары:

1. Гилас –көп жыл өсүүчү мөмө дарагы,30 жылдан ашуу мөмө берет
2. Мөмөгө талап өтө жогору
3. Чоң эмес бакты фермер өзү да карайт

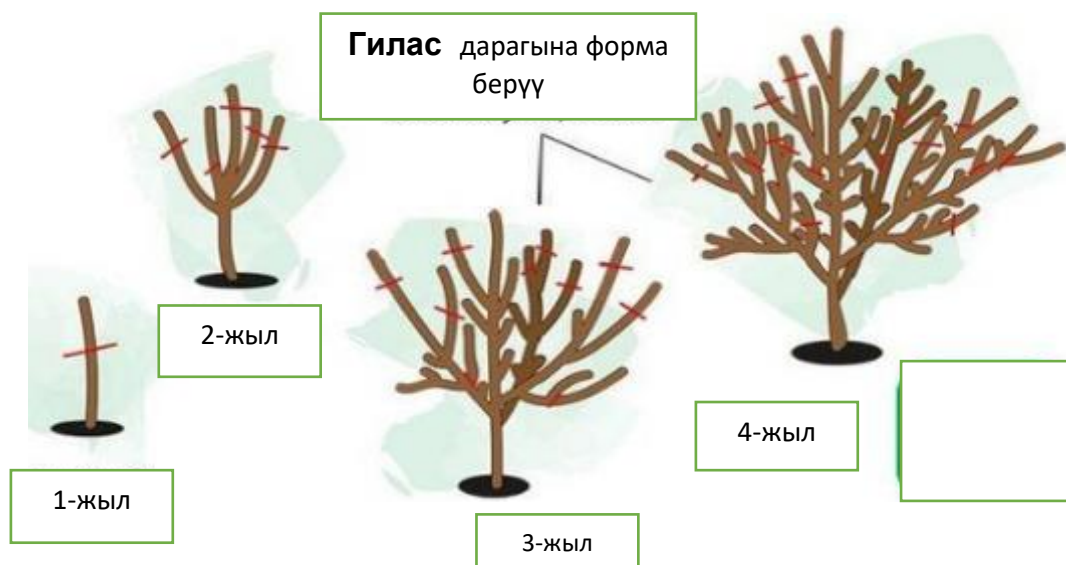
Терс жактары:

1. Биринчи түшүмдү 5 жыл же көбүрөөк күтүлөт.
2. Жакшы каралбаган бакта түшүм аз болот.

Гиласти кароодогу негизги жумуштар:

1. Сугаруу. Май айынан июнь айына чейин (бышканга 2 жума калганга чейин) жакшы сугаруу керек. Сентябрь айынан октябрь ичи ар 2 жумада 1 жолу. Гүлдөө мезгилинде сугарылбайт.
2. Азыктандыруу. Отургузууда айтылган жер семирткичтер колдонулса 2-3 жыл жер семирткич чачылбайт. Андан ары топурактын күрдүүлүгүнө карап, ар 3-4 жылда көңдү топурака аралаштыруу менен – 0,5 тонна 1 сотка үчүн берилет. Азоттук жер семирткичтерди жай айына чейин – 0,5 килограмм 1 сотка үчүн. Калий жана фосфорду күзүндө – 0,5 килограммдан ар биринен 1 сотка аянтка берилет. Топуракка аралаштыруу керек.
3. Форма берүүчү бутуу. 1 жылдан 5 жылга чейин көчөт активдүү өсөт, түшүмгө киргенге чейин форма берүүчү бутуону ишке ашыруу. Туура форма

берилсе, туура буталса көп жыл түшүм берүүгө шарт тузүлөт. Шактар сынбайт, терүүгө жыйноого оңой болот.

4. Башка бутуолор. Буга 2 түрдүү бутуо кирет- керексиз бутакчаларды кыркуу жана санитардык куураган бутакчаларды кыркуу. Биринчиси форма берүүчү бутуого кирет, ал эми экинчиси шактарда илдеттердин белгилери билине баштаганда аткарылат.
5. Илдеттерге жана зыянкечтерге каршы алдын ала профилактикалык иш чараларды аткаруу.

Мөмөнү чокуп
зыян
келтирүүчүлөргө
каршы коргоочу
сеткаларды жабуу.

Бак-дарактарды бутоонун негиздери

Бутак-шактарды формага келтирүүнүн максаты

Формасы туура түзүлгөн бак-дарак табигый көрүнүшү менен билинет, башкача айтканда, анын сырткы көрүнүшү анын негизги формасын жана мүнөзүн чагылдырып турат. Бутоо иштерин жүргүзгөн адам дарактын ошол табигый көрүнүшүн сактоого аракет кылып, дарактын түзүлүшүнүн бүтүндүгүнө кам көрүшү керек, жана ошондой эле аз да болсо дарактардын биологиясы жана туура бутоонун принциптерин билүүсү шарт.

Мөмөлүү дарактарга форма берүү жана буталуусунун негизги максаты- ар жылы туруктуу, сапаттуу мөмө алуу жана даракка азык заттардын тегиз бөлүнүүсүн камсыз кылуу болуп саналат.

Дарактарды бутоо үчүн сунушталган керектелүүчү шаймандар

- Кол секатор/кайчы (автоматтык чектегичи бар, миздери кайчылаш кескен түрү);
- сабы узун шак кескич (сучкорез, миздери кайчылаш кескен түрү);
- узундугу 30-40 см болгон кол араа; 1 бөтөлкө техникалык спирт же 10:1 катышында аралаштырылган агартуучу каражат (отбеливатель);
- кайрак таш\курчутуучу аспап, техникалык май;
- өгөө;
- коопсуз шаты (түз эмес жерде тирөөчү бар үч точкага таянган шаты эң эле жакшы);
- узундугу 3 м болгон секатор (бийик дарактарды бутоо үчүн, өзү каалаган/тандаган түрү)
- чынжырлуу араа (өзү каалаган/тандаган түрү).

Дарактарды бутоодогу приоритеттер (эмнеге көңүл буруу керек)

1. Дарактын дени сак болуусу үчүн бутоо:
 - а) жансыз, куураган же ооруган бутактарды;
 - б) бири-бирине кыналып, же минип же жабыша берип ооруларды козгогон бутактарды;
 - в) сынып кетчү кооптуу бутактарды кесип салуу керек
 - г) жаракат алган жерлерди даарылоо керек.
2. Дарактын үстү жагын/шактарын керектүү деңгээлге (анын астында адамдар менен механизмдер эркин жүрө тургандай жана жакшы көрүнө тургандай) көтөрүү зарыл.
3. Жаңы бутактардын калыптанышына шарт түзүлө тургандай кылып эски бутактарды бутоо аркылуу даракты жашартып туруңуз (ар жылы дарактын 1\3 ашпаган бөлүгүн кесип туруу зарыл).
4. Дарактын сырткы эстетикалык көрүнүшүн, демек, анын баалуулугун, жакшыртыңыз.
5. Өз убагында өсүмдөрдү алып туруу аркылуу дарактын өсүүсүн басаңдатуу оң (бирок ошол жерде өсүүгө ылайыкталган туура даракты тандаган жакшыраак).
6. Мөмө-жемиш дарактары:
 - а) мөмө байлоону/өндүрүмдүүлүктү көбөйтүү керек;
 - б) мөмөнүн оордугуна туруштук берип, алардын салмагын кармап турууга жараган 45 градустагы бурчтарды түзгөн оң;
 - в) ылдый карай же тикесинен өскөн бутактарды жок кылуу зарыл; г) дарактын боюн белгилүү бир өлчөмдө кармап туруу керек (1,5-3 м дарак үйдөгү бактар үчүн идеалдуу, мындайда бутактарга оңой жетсе болот);

д) мөмө берчү кыска жан бутактарды/шпорецтерди сактоо керек (кыска шпора сыяктуу жан бутактар кийин мөмө байлайт).

Качан бутуо керек

Дарактар уктап жаткан мезгил бутуо үчүн эң жакшы убак, адатынча кеч кышта жүргүзүлөт (ноябрь – март). Бирок керек учурда бутуону жыл бою да жүргүзсө болот: мисалы, жансыз жана ооруган бутактарды качан болсо да кесип турган оң, канчалык эртерээк болсо, ошончолук жакшы. Бутап жатканда эсиңизде болсун – дарак уктап жаткан мезгилдеги бутуо адатта бутактардын өсүүсүн күчөтөт. Дарактын өсүүсү күчүнө кирген учурда бутуо дарактын өсүүсүн басаңдатат, анткени дарак азык берген жалбырактарынан арылат, бирок жайкы мезгилде көп бутап салуу даракка залалын тийгизиши мүмкүн. Жазгы (уйкудан кийинки) жана күзгү (уйкуга чейинки) бутуону негизинен эң эле ылайыксыз, аны жүргүзбөгөн оң, себеби бул мезгилде дарак эң эле алсыз болуп турат.

Негизинен, жер-жемиш бадалдарын жана мөмө-жемиш бактарды ноябрдан баштап гүл салганга чейин буташат. Гүлдөөчү декоративдик бадалдарды жана дарактарды гүлдөп жаткан мезгилде жана гүлдөп бүткөндөгү мезгилден кийин дароо бутаңыздар.

Кечирээктен көрө эртерээк жакшы: дарактын бир бөлүгүн кесип атканыңызда, зыянкечтерге жана ооруларга ачык жараат калып калат. Мындай көйгөйдөн алыс болуу үчүн дайыма чоң жараат эмес чаканыраак жаарат кала тургандай кылып бутаган оң. Бүчүрдү же жаш чырпыкты ал чоң бир бутакка айланганга чейин алып салуудан дарак азыраак жараат алат. Керексиз ашыкча бүчүрдү (пасынкочка) жок кылуу ал бүчүрдөн чыккан бир жылдык же андан улуураак жаш бутакты кесүүгө караганда азыраак зыян алып келет.

Кесүүнүн түрлөрү

Учтарын/үстү жагын алып кесүү жана суюлтуп кесүү

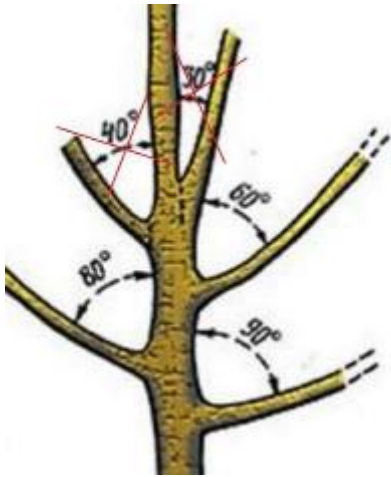
Дарактын кесүүгө болгон реакциясы бутак кайсыл жеринен кесилгенине жараша болот. Төмөнкү кесүүнүн эки түрү тең дарактарды жана жүзүмдү бутуодо колдонулат.

Учтарын/үстү жагын алып кесүү: үстү кесилген бутакта бир нече бүчүрлөр калат. Ал бүчүрлөр өскөндө бутактардын көпчүлүгүндө коюу жалбырактардын түзүлүшүн камсыздайт.

Суюлтуп кесүү: өсө турган бүчүрлөр калбагандай кылып бутактар толук алынат. Толук кесилген бутактардын энергиясы калган бутактарга кайтадан бөлүштүрүлөт да, алар мурункудан да активдүү өсө башташат.

Кайсыл жеринен кесүү керек

Кескенде, алдыңкы эки бұчүр жаңы бутакчаларды берет.

Дайыма бұчүр байлаган жерге жакын жерден кесүү керек. Бутактар ошол жерлерден гана өсүп чыгат. Эгер бұчүрдөн кийин үстүндө узунураак дүмүрчө калтырып кессе, анда дүмүрчө жансыз болуп чирип кетет.

Кандай бурч менен кесүү керек

Сизге керектүү бутак берген каптал бұчүргө чейин кесиңиздер. Сөңгөктөгү бул бұчүр кандай жайгашкан болсо, ошол багытта жаңы бутак чыгат. Сырткы бұчүрдүн үстүнөн такай диагональ боюнча кесүү менен бир сырткы бутакты чыгарса болот. Үстү жагынан жалпак кылып

Жоон, оор бутактарды бутуо

Бутакты түбүнөн (асты жагынан), өзөктөн 15-30 см аралыктагы жеринен, 1/3 тереңдикте бир аз кесүү керек.

Бир аз кесилген жерден сыртка карай 5 см ченеп, белгилеген жерден экинчи жолу, бутак жерге түшкүчө, кесиңиздер.

Эми калып калган дүмүрчөнү кесиңиздер (бирок сөңгөккө тийгизип албоонун аракетин көрүңүздөр).

Мөмө-жемиш дарактын түзүлүшү (анатомиясы)

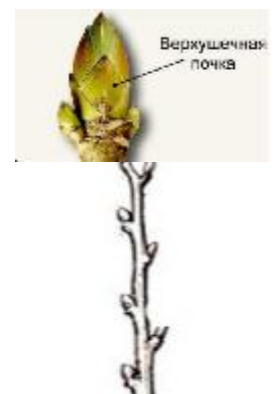
Бутактануу: эки бутак «айры»ны түзгөн бурч же негизги бутак сөңгөккө туташкан бурч. Күчтүү бутактардын бурчу кеңирээк, 45 градусту түзөт; күчсүз бутактардын бурчу тар, өзөккө жакын тик өскөн бутактар.

Отө тез өсчү жаш бутак: активдүү өсчү жаш бутак. Чоң бутактагы уктап жаткан бұчүрдөн чыгат. Бутап салуу керек.

Тамырынан же каптал жагынан өсүп алган тез өсчү жаш бутак: дарактын тамырындагы бұчүр же бұчүрлөрдөн активдүү өсчү жаш бутак. Эң түбүнөн кесип салуу керек. (жаш бутактын айланасындагы жер кыртышын алып, бутакты кесип кесилген жерди ачык абада калытырып койгон туура)

Бутак төмөнкү бөлүктөрдөн турат

Чоку бұчүр: бутактын учундагы чоң бұчүр. Ал эң биринчи жана калгандарына караганда эң тез өрчүп-өсөт. Кесип салса, анын ылдыйкы жагында жайгашкан бұчүрлөр өнө баштайт.

Вегетациялык бүчүр: бутактын капталындагы жалпагыраак уч бурчтук формасында. Аны өстүрүү үчүн, үстүнөн такай, бүчүрдөн кесүү керек. Сөңгөктөн сырткы бетке карай багыт алган бүчүрлөрдү тандаңыздар. Мындайда жаңы өсчү бутак үчүн мейкиндик жана күн нуру жетиштүү болот.

Гүл бүчүр: вегетациялык бүчүргө караганда көлөмдүрөөк, жана жаз келгенде биринчи болуп бөртө баштайт. Данектүү мөмөлөрү бар дарактарда өз-өзүнчө же вегетациялык бүчүрлөргө жанаша өсүшөт. Алма жана алмуруттарда алар бир нече жалбыракчалары менен өсүшөт.

Шпорец же жан бутак: кыска шпора сыяктуу жан бутактар кийин мөмө байлайт. Алар алманын, алмуруттун, кара өрүктүн жана өрүктүн жетилген бутактарында өсүп чыгат. Ири гүл бүчүрлөрдү, кийин болсо ири мөмөлөрдү байлайт. Аларды жок кылбоо керек.

Бүчүр шакекчеси: бутакта пайда болгон шакекче, ал чоку бүчүр тыным абалынан кийин өсүп баштаган жерди көрсөтүп, белгилеп турат. Бул линия жылдык өсүштүн башталышын белгилеп турат.

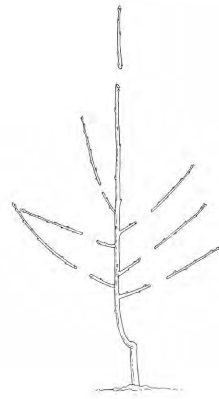
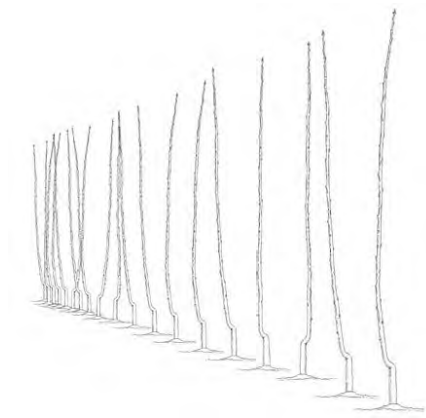
Дарака форма берүүнүн түрдүү типтери

Бүткүл дүйнө жүзү боюнча бак өстүргөндөр форма берүүнүн көптөгөн ыкмаларын колдонушат. Негизинен коммерциялык жактан ийгиликтүү 8 ыкма колдонулууда:

- Kum Green Bush (КГБ),
- Испан Буш (SB),
- Тик Лидер (SL),
- Super Slender Balta (SSA),
- Узун ийик балта (TSA),
- Тике мөмө бутактары (UFO),
- Upright Fruiting "Y" Trellis (UFO-Y)
- Вогелдин Борбордук Лидери (VCL),

Бул форма берүүнүн бардыгына өсүү күчү азыраак вегетатив тамыр улоо алдыларын колдонуп уланган көчөттөр менен жетишүүгө болот. Уруктан чыккан улоо алдыларынын (кара гилас, сары гилас, магелепка) өсүү күчү өтө жогору болгондуктан, мөмөлүү дарактарга форма берүү жана бутуо көп эмгек күчүн жана ага төлөнгөн акынын жогору болушу, бул форма берүүнү колдонушпайт.

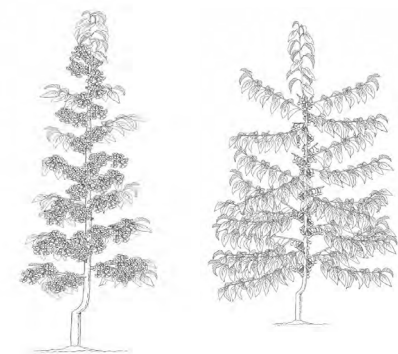
Борбордук лидер: бир доминанттуу сөңгөк дарактын боюн бойлоп турат; бул күн нурун жакшы өткөргөн күчтүү түзүлүш/структура, бирок чоң дарактардын үстүнкү бутактарына жетүү кыйын.

тарбиялоо

Отургузуудан

баштап

Модификацияланган борбордук лидер: борбордук сөңгөк/өзөктүн бийиктиги 1,8-3 м болуп, кийин бир нече негизги бутактарга бөлүнүп кетет. Бул формада эки тип айкалышат: дарактын борбордук сөңгөгү күчтүү келет, ал эми ваза сыяктуу формадан улам дарактын ортосу ачык болуп күн нуру кеңири тиет.

Ваза сыяктуу форма же «көптүк лидерлер»: көп бутактары бар жана ваза формасында болот; кыска сөңгөк/өзөктүн бийиктиги 90 см, 3 же 4 негизги бутактары бар, ал бутактардын ар биринде кийинки деңгээлдеги/кезектеги бутактар толук өрчүгөн. Форманын борбордук бөлүгү күн нуруна ачык, андыктан күн нуру бардык бутактарга жетет.

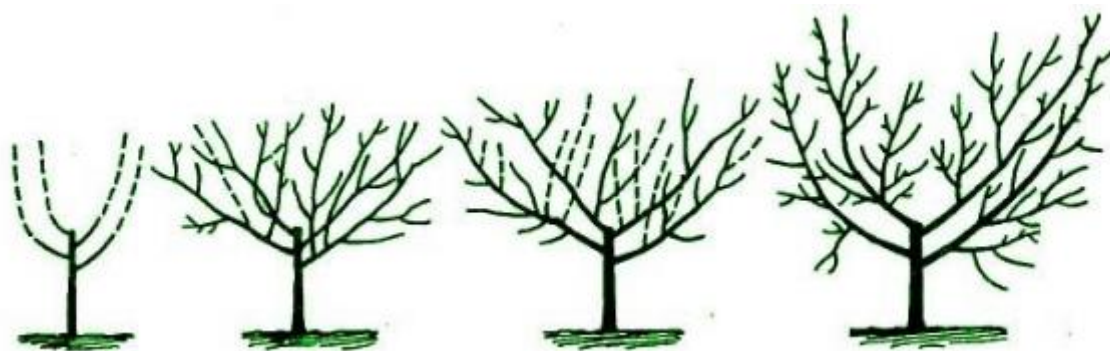

сүрөт 1. 1- жыл,

2- жыл

3-жыл

4- жыл

Дарактын үстү жагын/шактарын формага келтирүүнүн үч ыкмасы

Бутактарды вазанын формасына келтирүү

1. Дарак уктап, тыным алып жаткан мезгил - биринчи жыл: дарак жаз, жай, күздү өткөрүп, өзүнүн биринчи тыным мезгилине киргенде, сөңгөктүн төрт тарабынан тегиз чыккан, сөңгөктөн кең бурч (45 градуста) менен тараган 3-4 бутакты тандап

алыңыздар. Бутактардын ортосундагы вертикалдык аралык жок дегенде 15 сантиметр болушу шарт. Ошол эле учурда эң ылдыйкы бутак жерден 38-45 см бийиктикте болушу керек. Вертикалдык сөңгөктү эң үстүңкү бутактан кийин эле кесип салыңыз. Жакшы бутактардын саны үчтөн аз болсо, анда сөңгөктү керектүү жерден кесип салып, жетишпеген каркас болуп берчү бутактарды кийинки тыным мезгили келген убакта тандап алыңыз.

2. Экинчи тыным мезгили - экинчи жыл: Эгер керек болсо, жетишпей аткан каркас бутактарды тандап алыңыз да, сөңгөктү тандалып алынган эң үстүңкү каркас бутактан кийин эле кесип салыңыз. Былтыркы тыным мезгилинде тандалып алынган каркас бутактардагы эң алсыз каптал бутактарды кыркып, бирок ошол эле мезгилде ар бир бутактын негизги сөңгөгүн жана каптал бутактарын калтырыңыздар.

3. Үчүнчү тыным мезгили - үчүнчү жыл: Эми суюлтуп кесип, кереги жок ашыкча чырпыктарды жана бутактарды алууга убакыт келди. Ар бир каркас бутактын учуна жакын жерде өскөн, эң мыкты жайгашкан жана күчтүү «чоку» бутакты тандап, аны калтырыңыз. Мындан тышкары, ар бир каркас бутакта өскөн 4-6 каптал бутакты калтыруу керек. Туура эле сөңгөктөн өсүп чыккан кыска алсыз жаш бутактарды да кыркпаган оң, анткени алар сөңгөктү көлөкө астында кармап, ага азык берип турууга жардамдашат.

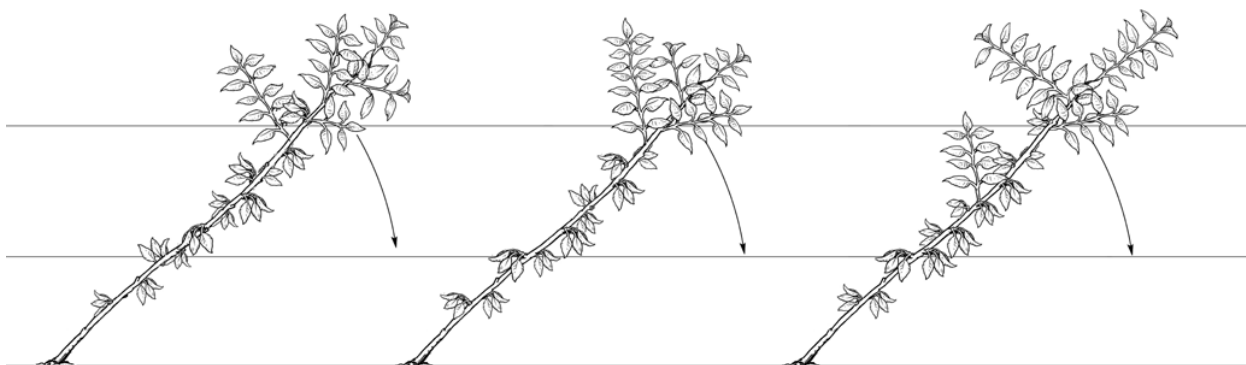
Азыркы мезгилде бакчылык өнүккөн мамлекеттерде төмөнкү жаңы форма берүү түрү кеңири жайылууда. Бул форма берүү- **Тике мөмө бутактары (UFO) ("Г" билек)** Вертикалдуу мөмө берүүчү бутактар (UFO) калыпдандыруу-бул толугу менен бутонун тез жүрүшүнө жана мөмө-жемиш сапатын жакшыруусуна алып келүүчү система.

Бул форма берүү үчүн кадамдар:

1. Көчөттү 45 градус кыйшайтып отургузуу

2. Түндүктөн түштүккө карай отургузуу. Сөңгөктүн күнгө күйүүсүн азайтат

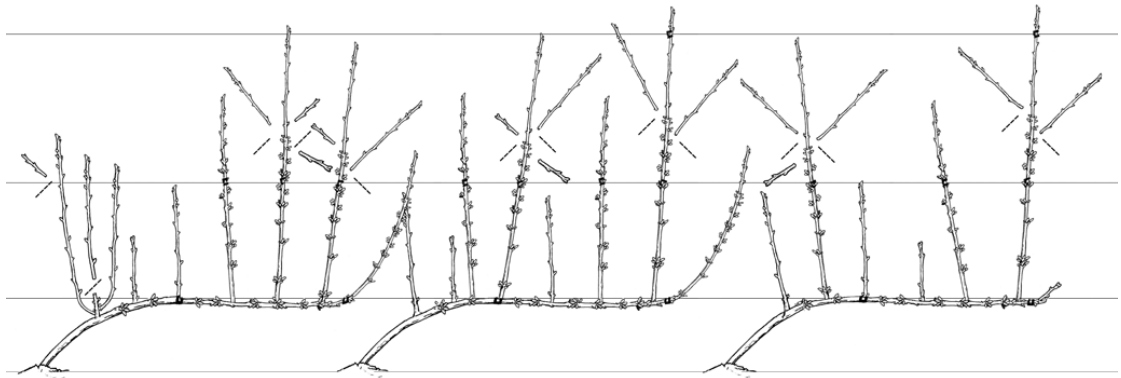
3. Шпалер тартылып, ага байланат. Көчөттүн сөңгөгү катый электе, ийилчек мезгилинде.

4. Ийип байлоодон кийин, тик бутакчалар чыга баштайт.

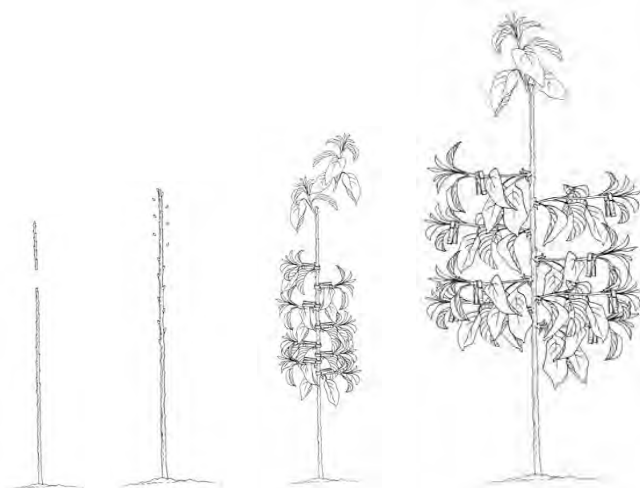
5. Шпалерлерге вертикалдуу шактар өскөн сайын байланып, тик өсүүгө шарт түзүлөт.

- б. Вертикалдуу тик бутактардын каптал бутакчалары да буталат.
- Жогорку түшүмдүү сорттору үчүн тик абалдагы бутактардын бардык тараптагы шактары буталат
 - Орточо түшүмдүү сорттор үчүн лидердин учтарын кесүү менен капталдагы бутакчалардан жети бүчүр коюп, буталат
 - мөмө жыйнап алгандан 4-6 жумадан кийин жайкы бутуо жасалат

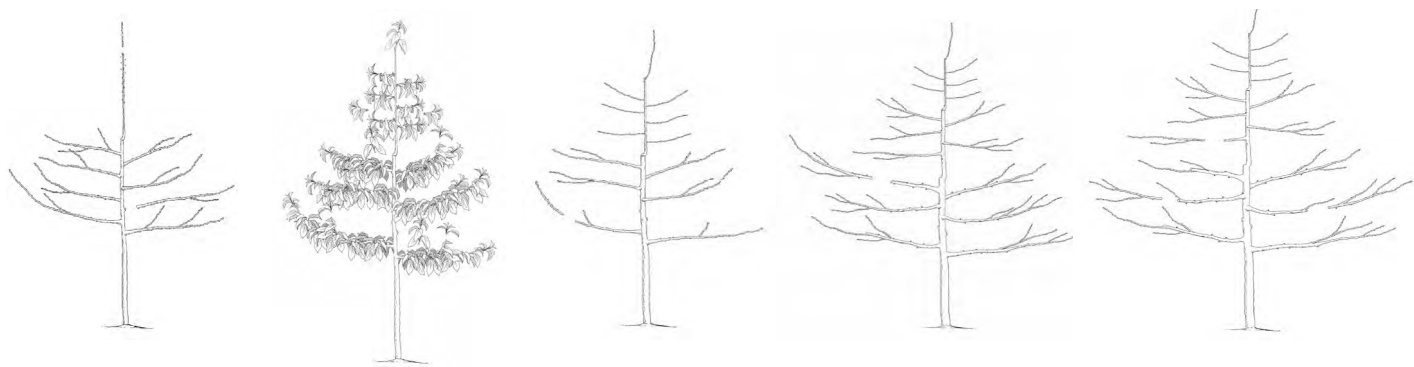
Борбордук желек лидери (бор)

Vogel Central Leader (VCL)-бул өзүнчө турган жалгыз-лидер менен мөмө берүүчү бутакчаларды кайра жаңылап туруучу система. Даракты тең пирамида түрүндөгү форма күн нуру жакшы тийүүсүнө өбөлгө түзөт. Бийиктиги 3-3,5 м ге жетет. Топурагы сугаруудан кийин жумшап, дарак кыйшайып калуучу жерлерге сунушталат.

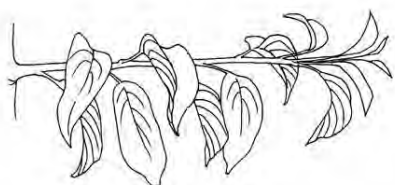
- Отургузуудан баштап форма берүү.
- Бүчүр эрте жазда өнүп баштаганда, эки жогорку бүчүрдү сактоо жана кийинки беш бүчүрүн кыркып салуу
- Бутакчанын өсүү бурчуна карап

коюлат, бул жан сабактардын узундугу 8-10 см өскөндө прищепка жасалат же б.а. учу кыркылат.

Дарактардын бутоо менен калыптанышы

Гиластин шактарынын түрлөрү.

1 жылдык шактын өсүшү

2 жылдык шактар түбүндө катуулап, мөмө бүчүрлөрдү пайда кылат.

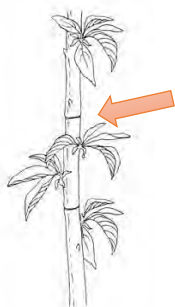
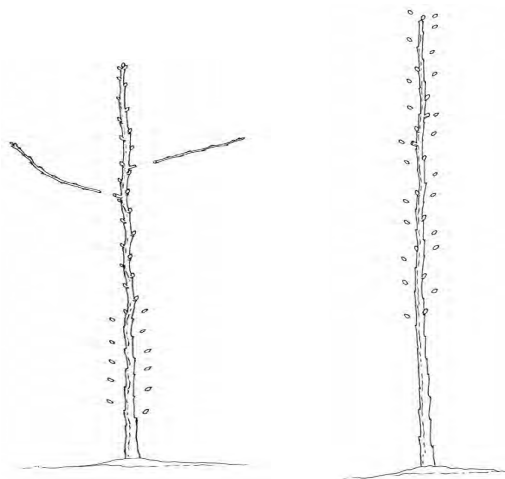
3 жылдык шак.

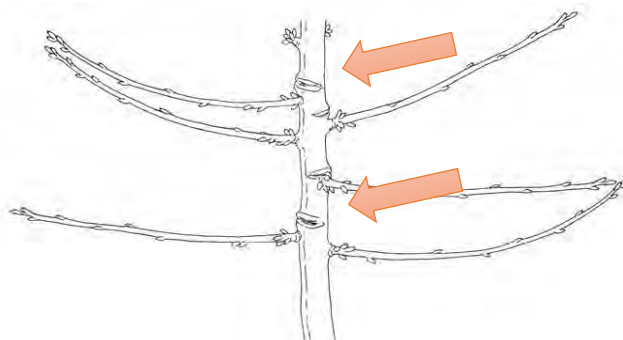
Жаш көчөттөргө форма берүү жана бутакчаларды мөмөгө киргизүү үчүн колдонулган ыкмалар.

Жаш көчөт отургузулгандан кийин, төмөн жакта жайгашкан бүчүрлөрдү алып салуу (1-сүрөттө);

- Анан үстү жагында жайгашкан бүчүрлөрдү форманын багытына, жайгашуусуна карап калтыруу (калтырылган бүчүрлөр аралыгы 10 см тегерегинде). Окшош жана туура эмес жайгашкан бүчүрлөрдү алып салуу.
- Бүчүрлөр өнгөндөн кийин, үстү жагынан терини кесүү менен кербовка жасалат-бул бүчүрдүн тез өсүп калыптануусуна шарт тузөт
- Кербовканын таасири менен калыптанган бутакчалар гүл бүчүрлөрүн пайда кылып түшүмгө тез кириши байкалат.

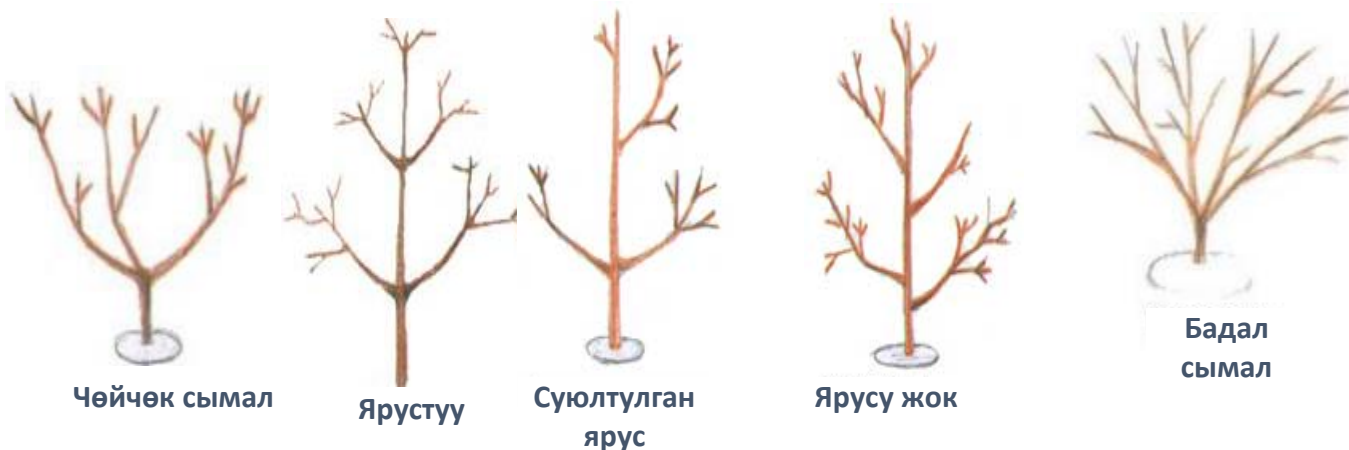

1-жылы кербовка

2-жылы кербовканын натыйжасында гүл бүчүрлөрдүн пайда болушу

Мөмөлүү дарактарга форма берүү түрлөрү

Ушул көрсөтүлгөн формаларды бирин же бир нече түрүн тандап, гилас дарактарына форма берүү зарыл.

Буталбаган, форма берилбеген бактарды бутуо көйгөйлөрү

5 жана 10 жашка чейин форма берилбеген, буталбаган бактагы мөмөлүү дарактарды бутуо бир нече көйгөйлөрдү пайда кылат:

- Жоон бутактар кесилгенде бүтөлүүсү кыйын болот, дарактын териси толук жаап калбай, суу (жамгыр) жана инфекция кирип сөңгөктү чирите баштайт. Жоон бутактары кесилген мөмөлүү дарактар илдетке чалдыгып, жылдар өткөн сайын толук түшүм бербейт же куурап калат;
- Форма берүү кыйынчылыкты түзөт, себеби бутактар каалаган жерден өсүп калыптанып калат;

Ошондуктан мөмөлүү дарактарды отургузуудан баштап ар жылы бутуо менен тандалган форма берилүүсү керек.

Гилас чымыны (вишневая муха)

Жазында күн жылый баштаганда, гилас чымыны учуп чыгат. Бул мезгил топурак температурасы $+10^{\circ}\text{C}$ жылыганга туура келет, демек абанын температурасы орточо $+18^{\circ}\text{C}$ болгонунан байкоого болот, же акация гүлү гүлдөй баштаганынан байкайбыз. Биринчи ургаачылары анан 4-5 күндөн кийин эркек чымындар чыгышат. Алар куучакча болуп топуракта кышташат. Куурчакча түрүндө жатып кээ бир бөлүгү 2 жылдан кийин да чыгышат. $+15^{\circ}\text{C}$ жылуулуктан жогору температурада активдүү болушат. Ал эми андан төмөн температурада жана күн бүркөө мезгилдерде активдүүлүгү аз болот. Учуп чыккандан кийин 10-14 күн алар, гилас (вишня-ачык гилас) ширесинин (тля) бөлүп чыгарган заттары менен, эрте бышуучу жемиштердин ширеси менен азыктанышат. Ушул күндөрү күч топтоп, өздөрүнө келип алгандан кийин, кызара баштаган гилас мөмөсүнө сайып жумуртка таштайт. 1 ургаачы чымын 150 гө жакын жумуртка таштап, өзү өлөт. Жумурткаларды таштагандан 6-10 күндөн кийин ак курттар пайда болот. Мөмөдө 16-20 күн азыктанып чоңойуп, эки жолу түлөйт. Андан соң мөмөдөн чыгып топурака 2-5 см тереңдикте кыштоо үчүн кирет.

Март			Апрель			Май			Июнь			Кыштоо
1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
<div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Аба t $+18^{\circ}\text{C}$</div>												
<div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Топурак t $+10^{\circ}\text{C}$</div>												
Имаго			Жумуртка			Курту			Курчакча			<div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Кыштоо стадиясы</div>

Күрөшүү жолдору.

Физикалык жол. Эгерде, 10 см тереңдикте топурак температурасы -7°C ка чейин төмөндөсө, кыштаган куурчакчалар тоңуп өлүшөт. Бул иш чараны жердин бети тоңо баштаганда топуракты аңтаруу керек. Жылуураак мезгилде жасалып калса, зыянкеч дагы тереңдеп кирип кетет.

Агротехникалык жол.

Апрел айынын аягында гилас дарагынын айланасын агроволокно же пленка материал менен жаап, чет жактарын топурак менен көмүү. Зыянкеч учуп чыга албай калып, жок болот.

Байкоо. Гилас чымынынын учуп чыгуусун байкоо үчүн атайын туткучтарды пайдалануу керек. Сары түстөгү желимдүү кагаздарды же фанераны сары түскө бойоп, ага вазелин же узак убакытта кургоочу желим сыйпоо. Сары түстү чымын жакшы көрөт, аны кандайдыр бир өзүнө азык деп ойлойт. Туткучтарды гиласка жерден 150–200 см бийиктикке илүү.

Дагы бир жөнөкөй ыкма, суусундук үчүн пластик идиш кесилет. Ылдыйкы бөлүгүнө компот, же сыра же : кесилген үстү жагын тескерисинен салып илип коюлат. 3 күндөн кийин текшерүү, эгерде 5-7 чымын тутул баштоо керек.

Химиялык жол. Конфидор (имidakлоприд) 0,1-0,2 литр 1 гектарга чачуу. 20 күн өткөндөн кийин Актеллик 1,6-2,4 литр 1 гектарга чачуу.

Жыйноого 20 күн калганда уу-химикат менен чачууну токтотуу керек.

Гилас багын зыянкечтерден жана илдеттерден коргоо планы

(План программа)

Күзүндө

1	Куураган бутактарды, түшкөн жалбырактарды, калган мөмөлөрдү жок кылуу. Дарактын жаракаларын, жарылган кабыктарын кырып тазалоо. Сугаруу.
2	50 пайыз жалбырактар түшкөндө 5 пайыздуу мочевинын аралашмасын даракка жана айланасына чачуу. (100 литр суу + 5 кг мочевина) (октябрдын аягы)
3	Жер семирткичтерди (Көң, азоттук, фосфордук, калийдик ж.б.) дарактардын айланасына колдонуу.
4	Көчөттөрдү кемирүүчүлөргө (чычкан, коён) каршы иш-чараларды аткаруу <ul style="list-style-type: none">Көчөттөрдү 70-80 см бийиктиктеги сөңгөгүнө -топурак менен жаңы уй кыгынын суюктугу менен сыйпоо. Топурак менен кык бирдей өлчөмдө кошулуп, жылуу суу менен аралаштырып каймак абалына келтиргенден кийин колдонууЖе болбосо 1 % акиташ менен сырдоо. 10 литр сууга 100 грамм акиташ +100 грамм жез купаросу (көкташ)
5	Жердин бети тоңо баштаганда топуракты аңтаруу, гилас чымынынын куурчакчалары тоңуп калышы үчүн .

Кышында

1	Щитовкага каршы 3 % -өсүмдүк майын чачуу (100 литр суу + 3 литр май + 4 аш кашык кир жуу үчүн колдонулуучу порошок) – (февраль айында)
2	Бутоо (февраль айында)

Жазында

1	Бүчүр өнгөнгө чейин инсектицид (Би-58, Ланнат, ж.б) чачуу. Щитовкага, жалбырак, бүчүр жегичтерге каршы.
2	Бүчүр өнгөнгө чейин илдеттерге каршы: <ul style="list-style-type: none">3 пайыздуу Бордос суюктугунже Косайд 2000 фунгицидин (100 литр сууга +300 гр) чачуу
3	10-20 % гүлдөр ачылганда өстүрүүчү регулятор колдонуу (мисалы: 100 мл Promalin 100л сууга) – түйүлүүчү мөмөнү көбөйтүү жана мөмө чоңойуусу үчүн.

4	<p>Гилас гүлдөөсү бүтө баштаганда же абанын температурасы орточо+18°C түзгөндө, сары желимдүү туткучка гилас чымыны түшкөндөн кийин, гилас чымынына каршы, инсектицид (Мисалы- Кораген, Калипсо, Моспилан 200 гр /1га) чачуу.</p>	
5	<p>Жазында жамгырдан кийин илдеттин козгогучтарына каршы:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Скор: (200гр /1га) чачуу. Ар 10 -15 күндөн кийин кайталоо, бирок фунгициддерди алмаштырып чачуу. • Косайд 2000 фунгицидин (100литр сууга +300 гр) чачуу 	
6	<p>Бактагы дарактардын айланасындагы чөптөрдү (Илдет козгогучтарга каршы) оруп, жыйноо. (май – июнь).</p> <p>Илдеттерге каршы фунгицид (Топаз, Фундазол) чачуу</p>	
7	<p>Щитовкага (калканчык) каршы</p> <p>Бүчүр өнгөнгө чейин 3-түү өсүмдүк майын чачуу :</p> <p><u>300 грамм 10 литр сууга + 3-4 кашык кир жуугуч порошок.</u></p> <p>Гүлдөөдөн кийин, 1-түү өсүмдүк майын чачуу :</p> <p><u>100 грамм 10 литр сууга + 3-4 кашык кир жуугуч порошок.</u></p>	

Жайында

1	Түшкөн, калган мөмөлөрдү ар күнү терип, жок кылуу
2	Түшүм жыйноодон кийин инсектицид (Моспилан) чачуу, эгерде жалбырак жегич зыянкечтер байкалса

1 % түү бордос суюктугун даярдоо ыкмасы

Биздин шартыбызда 10 литр 1 % түү бордос суюктугун даярдоо үчүн 100 гр жез купоросу (көкташ) жана 100 гр өчүрүлбөгөн акиташ 10 литр сууга аралаштырылат.

Кантип даярдоо керек ?

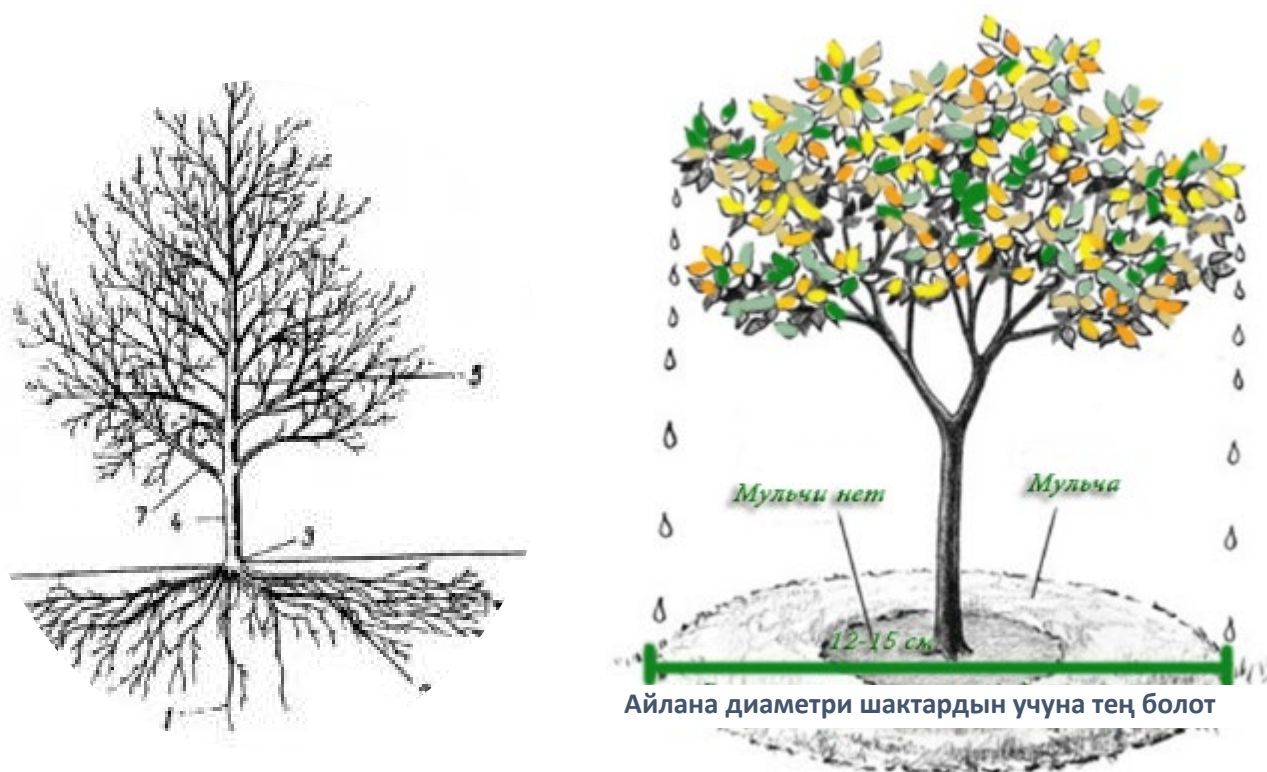
- 1). 1 литр сууга + 100 г жез купоросу = 1 л жез купорс (көкташ) аралашмасы.
- 2). 1 литр сууга +100 г өчүрүлбөгөн акиташ = 1 л акиташтын ээритмеси.
- 3). 1 литр акиташтын ээритмеси + 8 литр суу = 9 л акиташтын ээритмеси.

4). 9 л акиташтын ээритмеси + 1 л жез купоросу аралшмасы = 10 л бордос суюктугу.

Туура даярдалганын текшерүү үчүн жаңы мык же дат баспаган темирди 10 л бордос суюктугунун аралашмасына 1 минута убакытта тийгизип туруу менен билүү. Эгерде мыкта же темирде агыш түстөгү катмар пайда болсо, анда акиташты дагы сууга чайкап кошуу. Темир өзгөрүүсүз калуусу керек. Бул препарат качан гана колдоноордун алдында даярдалуусу зарыл. Бордос суюктугун пластмасса же болбосо жыгачтан жасалган идиштерде даярдоо керек. Темир идиштерди колдонууга болбойт.

3% түү аралашма даярдоо үчүн колдонулуучу заттарды (көкташ, акиташ) 3 эсеге көбөйтүү, мисалы 100 грамм ордуна -300 грамм колдонуу менен даярдалат.

Жер семирткичти дарактын кай жерине чачабыз жана сугарабыз?

Сүрөттөр. Дарактын жер семирткич берилүүчү, сугарылуучу жана мульча колдонуучу айланасы

Багбандар жер семирткич чачканда, сугарганда дарактын айланасындагы көрсөтүлгөн диаметрге колдонушса, таасири натыйжалуу болот. Ушул жерде азык жана суу алуучу майда тамырчалар жайгашкан. Ошолор дарака азык жана суу жеткирилүүсүнө кызмат кылышат. Түбүнө жана жоон тамырчалар айланасына колдонуу жакшы таасир бербейт.

Айыл чарба өсүмдүктөрүн жана мөмөлүү бактарды сыналган жаңылыктарды колдонуу менен өстүрүүнү каалаган фермер-дыйкандар, Ош шаарында жайгашкан TES борборунун адистерине кайрылыңыздар.

Training & Extension
System

TES - Centre (Training & Extension System)- айыл чарбасында окутуу жана кеңеш берүү системасы

33E, Petrova str., Osh, Kyrgyz Republic

Мобильдик телефон №: +996 772 540403

телефон №: +996 3222 42834, fax:+996 3222 42831

email: tes@tes-centre.org

web: www.tes-centre.org